

ИКОНОМИЧЕСКА СЪЩНОСТ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ РИСК

Миглена Станева-Тодорова

ECONOMIC ESSENCE OF ENTREPRENEURIAL RISK

Miglena Staneva-Todorova

Abstract: *In this scientific article, the author presents the problem related to the varied meaning of the contemporary economic essence of the entrepreneurial risk. In order to clarify the different scientific opinions, a retrospective study of the significance of risk is presented in some of the earliest entrepreneurial theories and various modern definitions of the comprehensive category of risk and the more specialized category of entrepreneurial risk are analyzed. The author makes a distinction between the definitions according to the different understanding that is embedded in the notion of risk. The main economic entities of entrepreneurial risk are summarized by means of theoretical study and an author definition of the studied category is synthesized.*

Key words: entrepreneurial risk, entrepreneurial theories, risk.

Увод

Предприемаческият риск възниква в резултат на предприемаческата дейност, която е характерна за всички сфери и сектори на икономиката, включително и строителния сектор. Понятието „предприемачески риск“ се е формирало дълго време заедно с историята на човечеството и развитието на пазарна икономика, за да стигне до съвременното разбиране, което е актуално за сегашната икономическа обстановка, характеризираща се с непрекъсната динамика, бързо променяща се среда и създаване на все повече строителни инвестиционни проекти. Въпросите свързани с предприемаческите рискове са разглеждани от много автори и съществуват различни научни виждания по темата. Това налага изследване на самото зараждане на понятието, на относително обособени разбирания и съвременни определения на предприемаческия риск.

Обект на изследване е развитието на разбирането за икономическата същност на предприемаческия риск.

Целта на автора в статията е да проследи еволюцията на понятието „предприемачески риск“, за да изясни съвременната същност на понятието като икономическа категория.

От така поставената цел, произтичат следните задачи:

1. Ретроспективно изследване на същността на риска в най-ранните икономически теории за предприемаческа дейност.

2. Анализ на съвременната икономическа литература посветена на проблема за дефиниране на всеобхватната категория „риск“.

3. Проучване на значението, влагащо се в по-тясно специализираното понятие „предприемачески риск“.

Ретроспективно изследване на същността на риска в най-ранните икономически теории за предприемаческа дейност

Икономическата същност на предприемаческите рискове се е формирала дълго време и възникването на понятието е свързано с историята на различни научни области като математика, статистика, застраховане, философия и други. Понятието риск има древни корени и до голяма степен развитието му е свързано с процеса на познаване и предвиждане на бъдещето. Първите възгледи за риска се споменават още през Античността. През този период всичко се е обяснявало чрез волята на боговете, т.е. хората са приемали, че бъдещето напълно не зависи от тяхната дейност. „Първоначално рискът е споменат от Омир (около VIII в. пр. н. е.) и означава „опасност от маневриране между скалите“. Сократ (469-399 г. пр. н. е.) и Аристотел (384-322 г. пр. н. е.) разграничават понятията „истина“ и „вероятност“ (Лоскутов, 2016, стр. 2). Древните гърци разглеждат понятията само от гледна точка на философията. Чрез появата на световните религии и особено християнската се променя тълкуването на бъдещето, тъй като се осъзнава, че човек има свободна воля и много неща зависят от решенията, които взима и действията, които извършва.

През Средновековието (V-XIV век) се заражда интерес към хазарта и играта на зарове, което е довело до необходимост за оценка на шансовете от гл. т. на математическата наука. Това доприна-

ся през епохата на Ренесанса (XIV-XVII век) да се поставят едни от най-важните предпоставки за развитието на теорията на риска и да се постигнат успехи при математическото определяне на вероятността. Много видни математици като Блез Паскал (1623-1662), Пиер дьо Ферма (1601-1665), Готфрид Лайбниц (1646-1716), Даниел Бернули (1700-1782), Томас Бейс (1702-1761) работят за развитието на теорията на риска и разработват основни математически закони и принципи, които се използват и до днес. Попчев (2004, стр. 31) посочва, че „според някои изследователи, като например П. Бърнщайн между 1654 г. и 1760 г. са били създадени всички средства, които сега се използват при управление на риска, при анализа на решенията и избора на поведение в системите от строгия рационален подход на теорията на игрите до хитро заплетената теория на хаоса. Извън този период са останали само две важни открития. Първото е откритието през 1875 г. от Ф. Галтън на регресията, а второто е портфейлната теория от 1952 г. на Х. Марковиц“.

Във връзка с появата и развитието на пазарна икономика се зараждат различни теории за риска като икономическа категория. Първото споменаване на риска като икономическа категория е от ирландски banker и икономист Ричард Кантилон (1680-1734), който е живял във Франция. През 1755 година е публикувано произведението му „Есе за природата и търговията като цяло“. Той посочва риска като задължителен атрибут на предприемаческата дейност (Canthilon, 1755). Кантилон представя възможността за закупуване на стоки по-евтино и продаването им по-скъпо в резултат от несъответствието между търсенето и предлагането на пазара. Участниците на пазара, които използват тези възможности, нарича „предприемачи“ (от френската дума „entrepreneur“, която на български означава посредник между две страни). Авторът изказва мнение, че предприемачите са хора, действащи в условията на риск.

Жан Батист Сей (1767-1832) е френски икономист и предприемач, който в основния си труд „Трактат по политикономия“ има исторически принос с дефинирането на понятието „предприемач“ (Say, 1971), което е актуално и до днес. „Предприемач е всеки, който работи за своя сметка и свой интерес“ (Терзиев и Николова, 2016, стр. 92). Ж.Б. Сей въвежда предприемачеството като четвърти производствен фактор (труд-земля-капитал-предприемачество). Но освен, че е един от основоположниците на теорията за пред-

приемачеството, в своя труд той дава представа и за съществуването и влиянието на риска. Стоянов (2003, стр. 94) посочва, че „за Ж.Б. Сей рискът се свързва със състоянието на „нечиста работа и спекулация“, където „колебанията, причинени от хазарта на производството предизвикват у хората очаквания за печалба от всяка вариация на простата относителна цена.“ Следователно, всяко отклонение или динамично развитие на цената генерира риск.“ Ж.Б. Сей разглежда риска като „детерминанта на очакванията за пазарните промени“ (Стоянов, 2003, стр. 94).

Адам Смит (1723-1790) е шотландски социален философ и е един от основоположниците на английската класическа политическа икономия, развил своите идеи в „Богатство на народите“ и „Теория на нравствените чувства“. „Той намира мотива на индивида (предприемача) във възнаграждението за неговия труд при осъществяване на стремежа към благосъстояние“ (Терзиев и Николова, 2016, стр. 92) и представя риска като фактор на печалбата, чиято стойност зависи от сигурността или несигурността на получаваната възвръщаемост.

Дейвид Рикардо (1772-1823) е английски икономист, който е представител на класицизма в икономическата наука. В своя труд „Принципи на политическата икономия и данъчното облагане“ (Ricardo, 1817) авторът възприема риска с неопределена природа и несигурна стойност, като поемането на риск е свързано с желанието за неговото компенсиране. Рикардо описва съотношението между печалба и риск като критерий за оценка на ефективността на стопанската активност.

Представителите на класическата теория Джеймс Мил (1773-1836) и Уилям Сенъор (1790-1864) включват в компонентите на предприемаческия доход заплащане на риска като компенсация за рискови действия в естествен пазар и конкуренция. „Така те дефинират риска като вероятност за натрупване на загуби от избрано решение и бизнес стратегии“ (Грехов, 2010, стр. 145).

Представителите на неокласическата теория английските икономисти Алфред Маршал (1842-1924) и Артър Пигу (1877-1959) разглеждат риска през „призмата на концепцията за пределната полезност – предприемачите, действат в условията на несигурност при избор на вариант за бизнес, като избират варианта с по-малки отклонения от очакваната печалба“ (Ратиев и Сайбель, 2016, стр. 108) т.е. приемат, че рискът е вероятността от отклонение на целите. Сигурната печалба винаги има

по-голяма полезност, отколкото печалбата от същия очакван размер, но свързана с възможни колебания. На тази основа Маршал заключва, че като цяло предприемаческият риск е неприемлив.

Джон Кейнс (1883-1946) е британски икономист и е приеман за основоположник на модерната макроикономика. В своя труд „Обща теория за заетостта, лихвите и парите“ въвежда три основни вида риск (Keynes, 1936, p.93):

- риск на предприемача или кредитополучателя;
- риск на заемодателя;
- риск от неблагоприятна промяна в стойността.

Кейнс допълва неокласическата теория с това, че при взимане на решения в несигурни си-

туации е необходимо да се отчетат не само потенциалните отклонения на печалбата от очакваните стойности, но и очакваните нива за печалба, т.е. предприемачът трябва да поеме риск, щом се стреми към по-голяма печалба.

Франк Найт (1885-1972) е американски икономист. Със своя фундаментален дисертационен труд „Риск, несигурност, печалба“ има съществен принос за формирането на цялостна концепция за риска. Той предлага разграничение, според което рискът е оценената несигурност, а несигурността е това, което не се поддава на вероятностна оценка (Knight, 1921).

В таблица 1 са синтезирани разбиранията за същността на риска на проучените автори.

Таблица 1.

Ретроспективно изследване за същността на риска в най-ранните икономически теории за предприемаческа дейност (до 30-те години на XX век)

№	Автор	Разбирания за същността на риска
1.	Ричард Кантилон (1680-1734)	Споменава риска като задължителен атрибут на предприемаческата дейност.
2.	Адам Смит (1723-1790)	Представя риска като фактор на печалбата, чиято стойност зависи от сигурността или несигурността на получаваната възвръщаемост.
3.	Дейвид Рикардо (1772-1823)	Описва риска с неопределена природа и несигурна стойност, като поемането на риска е свързано с желание за неговото компенсиране.
4.	Жан Батист Сей (1767-1832)	Разглежда риска като детерминанта на очакваните пазарни промени.
5.	Джеймс Мил (1773-1836)	Дефинират риска като вероятност за натрупване на загуби от избрано решение.
6.	Уилям Сенбор (1790-1864)	
7.	Алфред Маршал (1842-1924)	Разглеждат риска през призмата на концепцията за пределната полезност.
8.	Артур Пигу (1877-1959)	
9.	Джон Кейнс (1883-1946)	Въвежда три основни вида риск: риск на предприемача или кредитополучателя; риск на заемодателя; риск от неблагоприятна промяна в стойността.
10.	Франк Найт (1885-1972)	Предлага разграничение, според което рискът е вероятност, която може да бъде изчислена, а несигурността е това, което не се поддава на вероятностна оценка.

Източник: Съставена от автора въз основа на проучена научна литература

От направеното ретроспективно изследване за същността на риска в най-ранните икономически теории за предприемаческа дейност могат да се изведат следните обобщения:

- Функцията на риска има важна роля, дори и в най-ранните теориите за предприемачество.
- А. Смит, Д. Рикардо, Ж.Б. Сей обясняват риска от гледна точка на природата на печалбата.
- Класическата икономическа теория идентифицира риска със загуби, които могат да възникнат в резултат на предприемаческо решение, т.е. рискът е възможен материален ущърб. Из-

борът на решение зависи от очакваните загуби. Това тълкуване на риска е едностранно и търпи много критики.

– Неокласическата икономическа теория разглежда риска като вероятност за по-голямо или по-малко отклонение от поставените цели. Основното е постигането на целта, а понасянето на щети е в следствие на отклонението от целите.

– Дж. Кейнс, допълвайки неокласическата теория, прави опит да набележи начина, по който теорията на риска и несигурността трябва да се развие, но в творчеството му липсва цялостна

концепция за риска.

– Ф. Найт поставя началото на съвременната концепция за риска.

След Ф. Найт съдържанието на понятието „риск“ се обогатява значително в сравнение с първоначалното му разбиране чрез различни теоретични приноси на видни учени като Ф. Нойман и О. Моргенщайн, П. Самуелсън, К. Ароу, Х. Марковиц и др. (Стоянов, 2003, стр. 92-105), което помага за интегрирането му в икономическата наука. Развито на разбирането на понятието продължава и до днес, но проблемът в наши дни е свързан със съществуването на многобройни съвременни дефиниции за понятието „риск“. Това налага необходимост от извършване на теоретичен анализ на съвременната специализирана литература, с оглед изясняване на актуалните на-

учни виждания за същността му.

Анализ на съвременната икономическа литература за дефиниране на всеобхватната категория „риск“

Анализът на съвременната икономическа литература, посветена на проблема за риска показва, че сред учените все още няма унисон относно определянето на понятието „риск“, тъй като се използва от съвременното общество във всички сфери на човешката дейност. По този начин днес няма еднозначно разбиране за естеството на риска, което се обяснява с многоизмеримостта на понятието. В таблица 2 са представени някои от съвременните определения за риск на български и чуждестранни икономисти.

Таблица 2.

Съвременни дефиниции за понятието „риск“

№	Автори	Дефиниции
Чуждестранни автори		
1.	В. Дорожкина и кол.	Риск - дейност, свързана с преодоляване на несигурността в неизбежна ситуация на избор, при която е възможно количествено и качествено оценяване на вероятността за постигане на желания резултат, неуспех и отклонения от целта (Дорожкина и кол., 2014, стр. 33).
2.	В. Шкурко	Вероятността от бъдеща опасност за субекта (група от субекти) в резултат на извършването от него (тях) на някакво целенасочено действие за използване на възможността (Шкурко, 2014, стр. 64).
3.	Д. Ръдърфорд	Рискът е резултат, който може да се изчисли чрез измерване на вероятности (Rutherford, 2002, p. 182).
4.	М. Лусморе и кол.	Рискът е свързан с непредвидими събития, които биха могли да възникнат в бъдеще, чиято точна вероятност и резултати са несигурни, но биха могли да засегнат по някакъв начин интересите или целите (Loosemore et. al., 2006, p. 8).
5.	С. Чапмън и С. Уорд	Рискът означава възможен неблагоприятен резултат (Chapman & Ward, 2011, p.3).
6.	Т. Ефремова	Възможна опасност; действие на случаен принцип с надежда за щастлив изход; евентуална загуба или повреда (Ефремова, 2000, стр. 1233).
7.	У. Шарп	Неопределеност, свързана със стойността на инвестицията в края на периода (Шарп, 1997, стр. 660).
8.	Ю. Матвеевко	Рискът е ситуация на несигурност, характеризираща се с невъзможност за точно прогнозиране на бъдещото му развитие и свързана с появата на неблагоприятни ефекти и откриването на нови възможности, вероятността от които може да се определи количествено и (или) качествено (Матвеевко, 2012, стр. 172).
Български автори		
9.	Б. Чапаров	Рискът е опасността от получаване на доход по-малък от планирания, или пряка загуба, свързани с обективна неопределеност или недостатъчна информираност в конкретна ситуация (Чапаров, 2006, стр. 134).
10.	Д. Дочев	Рискът е отклонение от очакваното (Дочев, 2001, стр. 12).
11.	Д. Стефанов	Понятието „риск“ характеризира неопределеността, свързана с възможното възникване в хода на реализиране на инвестиционен проект на неблагоприятни ситуации и последици (Забунов и кол., 2018, стр. 56).
12.	М. Брусева	Рискът може да се дефинира най-общо като неблагоприятно отклонение от желания и очакван резултат от изпълнение на бизнес решение или действие вследствие на многовариантността и недетерминираността на факторите на средата, в която се осъществява бизнесът, създаващи обективни предпоставки за възникване на рискови ситуации (Брусева, 2010, стр.20).
13.	М. Матеев	Рискът отчита шанса да се спечели или загуби при дадена съвкупност от събития (Матеев, 2000, стр. 7).
14.	Т. Ненов	Рискът е степен на сигурност или несигурност за реализиране на очаквани бъдещи резултати, за измерител на които най-често се възприема очакваната бъдеща възвръщаемост (Ненов, 2000, стр. 17).
15.	Х. Първанов	Рискът е събитие или система от взаимосвързани случайни явления, които нанасят вреда на определен обект, при конкретни обстоятелства (Първанов и кол., 2010, стр. 97).
16.	Ц. Зафирова	Рискът е оценена степен на неопределеност относно получаването на очаквани бъдещи резултати при осъществяването на стратегията. Това е или шанс или вероятност за загуба (Зафирова, 2008, стр. 18).

Източник: Съставена от автора въз основа на проучена научна литература

От таблица 2 се вижда, че е налице изключително разнообразие от дефиниции за понятието „риск“, това налага в научната литература да се прави разграничение на съществуващите определения съобразно различното разбиране, което се влага в понятието. Предложеното разграничение е адаптирано съгласно представени отлики от Damodaran (2008, р. 6):

1. Риск и вероятност - някои от съществуващите определения за понятието „риск“ се фокусират само върху вероятността от настъпване на събитие, но по-изчерпателните дефиниции включват освен вероятността и последиците от настъпилото събитие. Под „събитие“ следва да се разбира вътрешна или външна ситуация, която оказва влияние върху постигането на поставените цели, а „вероятността“ е възможността дадени събития да се случат.

2. Риск и заплахата (опасност) - в някои определения контрастът е между риск и заплахата. Заплахата е събитие с малка вероятност и с много големи отрицателни последици и анализаторите може да не са способни да оценят вероятността. Рискът от друга страна се приема като събитие с по-висока вероятност, за което има достатъчно информация, за да се направи оценка на вероятността и последиците от него.

3. Всички резултати и отрицателни резултати - една част от определенията представят риска само като възможност за негативен резултат, докато други разглеждат всяка възможна промяна като риск. В областта на финансите и ин-

вестициите рискът се определя от гледна точка на действителната възвръщаемост на вложените инвестиции в сравнение с очакваната възвръщаемост, дори ако тази разлика представлява положителен резултат. Така, че рискът включва както негативните резултати, така и положителните. Като друг пример може да се посочи риск от климатичните влияния, който се разглежда като потенциална заплахата за строителната предприемаческа идея, но може и да е благоприятна възможност, ако се оползотвори слънчевия и ветровия потенциал чрез използването на разработени различни софтуерни продукти в архитектурното проектиране на сграда и съоръжения (Жекова, 2017а, стр. 168-174). Следователно към посочените същности на риска е редно да се добави, че рискът не трябва да се разглежда само като възможен неблагоприятен изход, а и като възможност за успех, ако навреме се идентифицират възможните рискове и се въздейства върху тях.

4. Риск и неопределеност - „понякога отделни автори употребяват понятията „риск“ и „неопределеност“ като синоними, тъй като рискът възниква в случай на взимане на решения в условията на неопределеност“ (Дочев и Николаев, 2007, стр. 19), т.е. неопределеността е източник на всички рискове и рискът е следствие от нея. Неопределеността е неизвестност относно вероятността и влиянието на бъдещи събития. Въпреки това двете понятия имат основни разлики (вж. таблица 3).

Таблица 3.

Основни разлики между понятията „риск“ и „неопределеност“

№	Разлики	Риск	Неопределеност
1.	Измеримост	Количествено измерим	Неизмерима количествено
2.	Резултати	Резултатите са известни	Резултатите са неизвестни
3.	Управление	Управляем	Неуправляема
4.	Минимизиране	Да	Не
5.	Вероятност	Известна	Неизвестна

Източник: Адаптирано от автора по Saunders (2016, р. 1-3)

Проучване на значението, влагащо се в по-тясно специализираното понятие „предприемачески риск“

Представената историческа и съвременна икономическа същност на всеобхватното понятие „риск“ се мултиплицира в по-тясното понятие „предприемачески риск“. Според Дочев и Николаев (2007, стр. 66) предприемачеството се явява високо рискова дейност, тъй като участ-

ниците работят в условията на пазарни отношения и много от процесите са недетерминирани. При осъществяване на своята дейност предприемачът непрекъснато взаимодейства с околната среда и е изложен на различни рискове. Предприемаческите рискове са икономически рискове, които възникват „в резултат на някаква предприемаческа дейност, свързана с производство на стоки, услуги, тяхната реализация, сто-

ково-парични и финансови операции, изпълнение на социално-икономически и научно-технически проекти“ (Дочев, 2001, стр. 15). Варамезов и Пантелеева (2018, стр. 472) отбелязват, че „това са опасности, произтичащи от действията/бездействията и поведението на предприемача. Те имат обективна природа поради неопределеността на външната среда“. Рискът е неотменим атрибут на стопанската дейност и необходимо условие за постигане на успехи от предприемачите.

Предприемаческите рискове обхващат всички сфери и сектори на икономиката, като с особена важност в България се отличава строителния сектор. Тъй като е сектор с много „неизвестност“ (Стоянов, 2012, стр. 157) от една страна, но същевременно е „един от най-динамично развиващите се сектори на икономиката, привличайки както местни така и чуждестранни инвеститори“ (Калинков, 2008, стр. 3). В строителния сектор под инвеститор-предприемач се разбира „физическо или юридическо лице, което (със собствени или привлечени средства) постоянно търси и намира парцели (урегулирани или неурегулирани поземлени имоти) и реализира строителни проекти за създаване (ново строителство, разширение) или обновяване на съществуващи недвижими имоти (модернизация, реконструкция, преустройство, смяна на предназначение, основен ремонт), които (или обекти в тях) са предназначени за продажба или отдаване под наем“. (Стоянов и кол., 2013, стр. 92). Според Жекова (2019, стр. 12) инвестиционното проектиране е многопластов процес, в който участниците си взаимодействат с цел получаване на финансово ефективен продукт. За оптимизирането на този процес следва да се познават строителните технологии, методиките за техния икономически анализ, нормативната база и други особености. Това налага от една страна високи изисквания за устойчиво планиране на инвестиционните проекти в строителния сектор, както отбелязва Жекова (2013, стр. 127), а от друга страна е необходимо изграждането на умения у строителните предприемачите за развитие в рисковата среда, така че да избегнат нежелани последствия, възникващи в следствие на проявление на рисковете като допълнителни разходи, които не са предвидени в началото на проектите, загуба на време и дори неефективност на строителните инвестиционни проекти. Натрупването на знания и умения на строител-

ните предприемачи и другите привлечени участници относно спецификата на предприемаческите рискове осигурява успех при разработването и изпълнението на инвестиционните проекти.

Една част от разгледаните определения за понятието „предприемачески риск“ са едностранни и не отчитат посочената по-горе същност на риска, че той може да се възприема като възможност за успех на предприемача, а се свързват преди всичко с някакъв негативен резултат (загуба) и в тези тълкувания ясно личи, че авторите възприемат риска като заплаха (опасност) за субекта (предприемача). Подобно е тълкуването на Сигидова (2013) цитирана в Башкатов и кол. (2014, стр. 5): „предприемачески риск е рискът от загуби от предприемаческа дейност поради нарушаване на задълженията му от контрагентите на предприемача или промени в условията на тази дейност поради обстоятелства извън контрола на предприемача, включително риск от неполучаване на очакваните приходи“. Според Батова (2015, стр. 5) категорията „предприемачески риск“ „може да се определи като опасност от потенциална, вероятна загуба на ресурси или неполучаване на доход в сравнение с възможността за рационално използване на ресурсите в този вид предприемаческа дейност“. Ласкина и Власова (2015, стр. 122) отбелязват, че „предприемаческият риск се отнася до опасността от потенциална, вероятна загуба на ресурси, произтичаща от дейности, свързани с производството и продажбата на продукти, стоки и предоставянето на различни услуги (производство, търговия, транспорт, банкови услуги, консултации и др.)“.

Други автори описват предприемаческия риск като вероятност, произтичаща от неопределеността, нещо да се сбъдне. Такова мнение се подкрепя от Шумхина (2007, стр. 67) „предприемаческият риск е вероятността от недостиг на планираните доходи в условията на неопределеност, свързана с дейността на предприятието.“ Джао твърди, че „предприемаческият риск е вероятност за отклонение от целта поради сложността и неопределеността на ресурсите и ограничението на предприемаческия екип“ (Wan et. al., 2017, p. 101).

В различни научни източници се акцентира върху положителния смисъл на предприемаческия риск и понятието се разглежда като възможност за успех на предприемачите, тъй като има средства и методи за неговото измерване.

Авторите го представят като категория с двойствен и противоречив характер, източник на успех или неуспех. Лапуста (2008, стр. 608) счита, че „предприемаческият риск следва да се характеризира като икономическа категория, която може да бъде изразена количествено и качествено в несигурността на резултата от планираната предприемаческа дейност, отразяваща степента на неуспех и / или успех на конкретна предприемаческа дейност в сравнение с предварително планираните резултати“. Към това определение се придържа и Дорожкина (2014, стр. 33). Буров (2018, стр. 50) приема предприемаческия риск като „количествена и качествена икономическа категория, която се изразява в несигурността на резултата, който може да е отрицателен или положителен, от планираната предприемаческа дейност и е показател за ефективността на дейността на предприемача“. Според Дочев и Николаев (2007, стр. 69) „предприемаческият риск е обоснован начин за действие на предприемача в неопределена (пазарна) обстановка, породена както от обективни, така и от субективни фактори, с преобладаване на успеха над неуспеха“.

Стоянов (2012, стр. 156) разглежда предприемаческия риск в по-тесен аспект, във връзка с предприемаческата дейност в сферата на строителните инвестиционни проекти, като: „оценена степен на неопределеност относно получаването на очаквани бъдещи резултати при осъществяване на инвестиционен проект“.

От изложеното до тук може да се обобщи, че в понятието „предприемачески риск“ се влага различно значение, в зависимост от специфични елементи, черти и свойства на риска. За по-ясно разграничаване на понятието в икономическата литература следва да се имат предвид следните основни икономически същности, изведени от представените определения, които го характеризират:

- Опасност от настъпване на загуба.
- Възможност за успех.
- Нещо (събитие, фактор, условие) от външната среда, което води до неблагоприятен/благоприятен изход.
- Вероятност за разминаване между действителен и планиран резултат с възможни три икономически резултата - отрицателен, положителен или нулев.
- Еднозначност с обекта, който е застрашен от неблагоприятно събитие.

- Точка на повратен момент между загуба и печалба.
- Начин на действие при неопределени условия.
- Отклонение от очаквана (желана) цел.

Извършеното теоретично проучване дава основание да синтезираме следния вариант за определяне на понятието „предприемачески риск“, отразяващ нашата позиция относно същността му, а именно: *икономическа категория, която количествено и качествено отразява вероятността за отклонения и последствията от тях (отрицателни и/или положителни) между действителните и предварително планираните резултати на предприемаческа дейност (включително и в сферата на строителните инвестиционни проекти), извършваща се в условията на неопределеност.*

Предприемаческият риск е неизбежен и не може да бъде премахнат, но за ограничението му в строителния сектор могат да се използват различни методи, стратегии, стимули или технологични иновации, като пример може да се посочи строително-информационното моделиране (BIM). Тази технология представлява обща база данни от информация, която всеки участник в инвестиционния процес, включително и предприемача, може да прилага за различни цели: икономически анализи, управление на документацията, геометрични характеристики, времеви графици, оценка на целия жизнен цикъл и т.н. (Жекова, 2017b, стр. 175-181). Тези мероприятия би трябвало да допринесат за по-точно планиране на предприемаческата дейност и минимизирането на риска чрез постигане на икономическа, социална и екологична устойчивост в строителния инвестиционен проект.

Заклучение

Изложената икономическа същност на предприемаческия риск показва, че понятието е обективна категория на икономическата наука, която непрекъснато се развива и предизвиква интерес за по-прецизно изследване. Задълбоченото познаване на икономическото значение на предприемаческия риск повишава вероятността за успех на предприемачите и води до положителен ефект върху ефективността на инвестиционните проекти и дейността на предприятията, а от там би повлияло и върху степента на икономически растеж и устойчиво развитие като цяло за българската икономика. Представеното тео-

ретично изследване относно икономическата същност на предприемаческия риск би могло да послужи като основа за бъдещо разработване на актуален метод в теорията и практиката за управление на предприемаческите рискове в сферата на строителни инвестиционни проекти.

Литература

Батова, И. (2015) “Сущность и функции предпринимательских рисков”, *Электронный научный журнал “European Student Scientific Journal”*, №2 [Online]. Available at: <http://sjes.esrae.ru/ru/article/view?id=327> (Accessed: 02 March 2019).

Башкатов, В., Башкатова, В., Барсегян, А. (2014) “Сущность предпринимательского риска и показатели, необходимые для его оценки”, *Научный журнал КубГАУ, №100(06)* [Online]. Available at: <http://ej.kubagro.ru/2014/06/pdf/73.pdf> (Accessed: 03 March 2019).

Брусева, М. (2010) *Управление на риска*. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“.

(Bruseva, M. (2010) *Upravlenie na riska*. Varna: VSU “Chernorizets Hrabar”.)

Буров, В. (2018) *Основы предпринимательства: учебное пособие*. Чита: Забайкальский государственный университет.

Варамезов, Л., Пантелеева, И. (2018) *Учебно пособие по предпринимательству*. Свищов: СА „Д.А. Ценов“.

(Varameziv, L. Panteleeva, I. (2018) *Uchebno posobie po predpriemachestvo*. Svishtov: SA “D.A. Tsenov”.)

Грехов, В. (2010) “Сущность и эволюция понятия “экономические риски””, *Экономика и управление* 8(69) [Online]. Available at: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/03/1268027733/29.pdf>. (Accessed: 01 March 2019).

Дорожкина, В., Крутиков, К., Алексеева, В. (2014) *Управление рисками*. Калуга: Институт управления, бизнеса и технологий.

Дочев, Д. (2001) *Теория на риска*. Варна: ИУ-Варна.

(Dochev, D. (2001) *Teoriya na riska*. Varna: IU-Varna.)

Дочев, Д., Николаев, Р. (2007) *Теория на риска*. Варна: Наука и икономика.

(Dochev, D., Nikolaev, R. (2007) *Teoriya na riska*. Varna: Nauka i ikonomika.)

Ефремова, Т. (2000) *Новый толковословословарь русского языка*. Москва: Дрофа.

Жекова, Ц. (2013) “Устойчиво развитие на пътническите транспортни комплекси”, *Сборник с доклади от VI Международна научна конференция: „Архитектура, строителство - съвременност“*. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“.

(Zhekova, Ts. (2013) “Ustoychivo razvitie na patnicheskite transportni kompleksi”, *Sbornik s dokladi ot VI Mezhdunarodna nauchna konferenciya: “Arhitektura, stroitelstvo-savremennost”*, Varna: VSU “Chernorizets Hrabar”.)

Жекова, Ц. (2017a) „Съвременни методи за изследване на климатичните влияния в архитектурното проектиране“, *Сборник с доклади от XVII Международна научна конференция ВСУ*. София: ВСУ „Л.Каравелов“.

(Zhekova, Ts. (2017a) “Savremenni metodi za izsledvane na klimatichnite vlianiya v arhitekturnoto projektirane”, *Sbornik s dokladi ot XVII Mezhdunarodna nauchna konferenciya VSU*. Sofia: VSU „L. Karavelov”.)

Жекова, Ц. (2017b) „Приложение на строително-информационния модел (BIM) в архитектурното проектиране“, *Сборник с доклади от XVII Международна научна конференция ВСУ*. София: ВСУ „Л. Каравелов“.

(Zhekova, Ts. (2017b) “Prilozhenie na stroitelno-informacionniya model (BIM) v arhitekturnoto projektirane”, *Sbornik s dokladi ot XVII Mezhdunarodna nauchna konferenciya VSU*. Sofia: VSU „L. Karavelov”.)

Жекова, Ц., (2019) *Енергоефективни строителни технологии и проектиране*. Варна: ИК „Геа-принт“.

(Zhekova, Ts. (2019) *Energoefektivni stroitelni tehnologii i projektirane*. Varna: IK “Gea-print”.)

Зафирова, Ц. (2008) „Рискът в стратегическия избор: идентификация и управление“, *Научни трудове на РУ, том 47, серия 6.1.*, Русе: РУ „Ангел Кънчев“.

(Zafirova, Ts. (2008) “Riskat v strategicheskiya izbor: identifikatsiya i upravlenie”, *Nauchni trudove na RU, tom 47, seriya 6.1.*, Ruse: RU “Angel Kanchev”.)

Калинков, К. (2008) *Недвижима собственост. Второ преработено и допълнено издание*. Варна: ИК „Геа-принт“.

(Kalinkov, K. (2008) *Nedvizhima sobstvenost. Vtoro preraboteno i dopalнено izdanie*. Varna: IK “Gea-print”.)

Лапушта, М. (2008) *Предпринимателство: учебник*. Москва: ИНФРА-М.

Ласкина, Ю., Власова, С. (2015) „Налоговый

риск как составная часть предпринимательского риска“, *Научный журнал НИУ ИТМО. Серия „Экономика и экологический менеджмент“ №1* [Online]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/nalogovyy-risk-kak-ostavnaya-chast-predprinimatelskogo-riska> (Accessed: 20 March 2019).

Лоскутов, Н. (2016) Историческое исследование развития концепций управления рисками [Online]. Available at: <http://econfr.rae.ru/pdf/2016/06/5595.pdf> (Accessed: 01 March 2019).

Матвеев Ю. (2012) „Современные подходы к изучению риска“, *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки №1-1* [Online]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-podhody-k-izucheniyu-riska> (Accessed: 25 March 2019).

Матеев, М. (2000) *Анализ и оценка на риска при избор на инвестиционни решения*. София: Стопанство.

(Mateev, M. (2000) *Analiz i otsenka na riska pri izbor na investitsionni resheniya*. Sofia: Stopanstvo.)

Ненов, Т. (2000) *Управление на риска*. Свищов: СА „Д.А. Ценов“.

(Nenov, T. (2000) *Upravlenie na riska*. Svish-tov: SA “D.A. Tsenov”.)

Попчев, И. (2004) Стратегии за управление на риска. Записки на лектора [Online]. Available at: http://is.iinf.bas.bg/I_Popchev/riskat_novata_paradigma.pdf (Accessed: 16 March 2019).

(Popchev, I. (2004) *Strategii za upravlenie na riska*. Zapiski na lektora Available at: http://is.iinf.bas.bg/I_Popchev/riskat_novata_paradigma.pdf (Accessed: 16 March 2019).)

Първанов, Х., Бакалова, В., Цветкова, С. (2010) *Управление на транспортни проекти*. София: Стопанство.

(Parvanov, H., Bakalova, V., Tsetkova, S. (2010) *Upravlenie na transportni proekti*. Sofia: Stopanstvo)

Ратиев, В., Сайбель, Н. (2016) *Предпринимательство*. Москва: ЧОУВО „МУ им. С. Ю. Витте“.

Забунув, Г., Йовкова, Й., Пелов, Т., Борисова, В., Гълъбов, М., Стефанов, Д., Пенчев, Г. (2018) *Имотните индекси и рейтингите на недвижимите имоти като инструменти за управление на инвестиционния риск*. София: ИК-УНСС.

(Zabunov, G., Yovkova, Y., Polov, T., Borisova, V., Galabov, M., Stefanov, D., Pencheva, G. (2018) *Imotnite indeksi I reytingite na nedvizhimite imoti kato instrumenti za upravlenie na investitsionniya risk*. Sofia: IK-UNSS.)

Стоянов, М. (2003) „Еволюция на основните

концепции за риска“, *Известия*. (2) Варна: ИУ-Варна.

(Stoyanov, M. (2003) “Evolyutsiya na osnovnite kontseptsii za riska”, *Izvestiya*. (2) Varna: IU-Varna)

Стоянов, С. (2012) *Строително предприемачество*. Варна: Наука и икономика.

(Stoyanov, S. (2012) *Stroitelno predpriemachestvo*. Varna: Nauka i ikonomika.)

Стоянов, С., Илиев, П., Калчев, Р., Монеv, П., Желев, И., Чапаров, Б., Господинова, А., Антонова, В. (2013) *Икономика на недвижимата собственост*. Варна: Наука и икономика.

(Stoyanov, S., Iliev, P., Kalchev, R., Monev, P., Zhelev, I., Chaparov, B., Gospodinova, A., Antonova, V. (2013) *Ikonomika na nedvizhimata sobstvenost*. Varna: Nauka i ikonomika.)

Терзиев, В., Николова, Н. (2016) Теоретико-методологически проблеми на предприемачеството [Online]. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3157523 (Accessed: 15 March 2019).

(Terziev, V., Nikolova, N. (2016) *Teoretiko-metodologicheski problem na predpriemachestvoto* [Online]. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3157523 (Accessed: 15 March 2019).)

Чапаров, Б. (2006) „Начини за минимизиране на видовете риск при лизингови операции“, *Строително предприемачество и недвижима собственост*. Варна: Наука и икономика.

(Chaparov, B. (2006) “Nachini za minimizirane na vidovete risk pri lizingovi operatsii”, *Stroitelno predpriemachestvo I nedvizhima sobstvenost*. Varna: Nauka i ikonomika.)

Шарп, У., Гордон, А., Бэйли, В. (1997) *Инвестиции*. Москва: Инфра-М.

Шкурко, В. (2014) *Управление рисками проектов*. Екатеринбург: Уральского университета.

Шумихина, Н. (2007) „Теоретические основы предпринимательского риска“, *Вестник ЮУрГУ. Серия: Экономика и менеджмент, №17 (89)* [Online]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-predprinimatelskogo-riska> (Accessed: 05 March 2019).

Cantillon, R. (1755) *Essai sur la nature du commerce en general* [Online]. Available at: <http://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368cantillonessaytable.pdf> (Accessed: 01 March 2019).

Chapman, C., Ward, S. (2011) *How to Manage Project Opportunity and Risk*. Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

Damodaran, A. (2008) *Strategic risk taking*. USA (New Jersey): Pearson Education.

Keynes, J. (1936) *The General Theory of Employment, Interest, and Money* [Online]. Available at: <http://cas2.umkc.edu/economics/people/faculty/pages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf> (Accessed: 01 March 2019).

Knight, F. (1921) *Risk, Uncertainty and Profit*. London: L.S.E., [Online]. Available at: https://mises.org/sites/default/files/Risk_4.pdf (Accessed: 01 March 2019).

Loosemore, M., Raftery, J., Reilly, C., Higgon, D. (2006) *Risk Management in Projects* (2nd ed.). Abingdon: Taylor & Francis.

Ricardo, D. (1817) *On the Principles of Political Economy and Taxation* [Online]. Available at: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf> (Accessed: 01.03.2019).

Rutherford, D. (2002) *Routledge dictionary of economics* (2nd ed.). London: Routledge.

Saunders, F. (2016) *Differentiating between Risk*

and Uncertainty in the Project Management Literature [Online]. Available at: <http://fionasaunders.co.uk/wp-content/uploads/2016/07/Differentiating-between-Risk-and-Uncertainty-in-the-Project-Management-Literature.pdf> (Accessed: 15 March 2019).

Say, J. (1971) *A Treatise on Political Economy*. 6th ed. New York: Augustus M. Kelley Available at: https://mises.org/sites/default/files/A%20Treatise%20on%20Political%20Economy_5.pdf (Accessed: 01 March 2019).

Wan, J., Jiang, Q., Xie, L. (2017) „Research on Risk Factors of Entrepreneurship in Internet Industry with the Grounded Theory”, *WHICEB Proceedings*. 58, [Online]. Available at: http://aisel.aisnet.org/whiceb2017/58_ (Accessed: 10 March 2019).

Miglena Staneva-Todorova, PhD student
University of Economics – Varna
E-mail: miglena_staneva@abv.bg